

Innhold

Innledning	11	Kapittel 4	
<i>Liv Elin Torheim, Nina Cecilie Øverby, Dagrun Engeset</i>		Kostråd og anbefalinger	36
		<i>Liv Elin Torheim</i>	
Kapittel 1		4.1 Innledning	36
Hva er samfunnsernæring?	13	4.2 Anbefalinger for inntak av energi og næringsstoffer	36
<i>Dagrun Engeset, Liv Elin Torheim og Nina Cecilie Øverby</i>		Referanseverdier	36
1.1 Oppgaver innen samfunnsernæring	14	Utvikling av næringsstoffanbefalinger	39
1.2 Forskning innen samfunnsernæring	15	Bruk av næringsstoffanbefalinger	39
1.3 Andre sentrale aspekter	16	4.3 Matvarebaserte kostråd	40
1.4 Samfunnsernæring – en syklus	16	Hvordan ble de norske kostrådene utviklet?	40
		Utfordringer ved ernæringsepidemiologi	43
Kapittel 2		4.4 Bærekraftige kostråd	44
Korleis kan vi vita kva folk et?	18		
<i>Guri Skeie</i>		Kapittel 5	
2.1 Kosthald på populasjonsnivå	18	Ernæringspolitikk	45
2.2 Kosthald på hushaldsnivå	19	<i>Erik Kristoffer Arnesen og Liv Elin Torheim</i>	
2.3 Kosthald på individnivå	20	5.1 Innledning	45
Subjektive metodar	20	5.2 Norsk ernæringspolitikk	45
Objektive metodar	26	5.3 Historisk utvikling	46
Nye biletbaserte metodar	27	Ernæring som sosialt problem	46
Tilbakemelding	28	Nye ernæringsproblemer etter krigen	46
2.4 Val av metode	28	5.4 Politiske dokumenter om ernæring	47
2.5 Matvaredatabasar og næringsutrekning ..	28	5.5 Nyere stortingsmeldinger og handlingsplaner	48
		5.6 Strategi for ikke-smittsomme sykdommer (NCD-strategien 2013–2017)	49
Kapittel 3		5.7 Dagens mål og utfordringer	51
Ernæringsepidemiologi	30	5.8 Global ernæringspolitikk	51
<i>Anette Hjartåker</i>		Sentrale aktører innen global ernæring	52
3.1 Ulike observasjonelle studiedesign	31	Sentrale toppmøter og prosesser innen global ernæring	55
Økologiske studiar	31	5.9 Virkemidler i ernæringspolitikken	56
Tverrsnittsstudier	31	5.10 Påvirkningsarbeid innen ernæringspolitikk	58
Kasus-kontrollstudiar	32		
Kohortstudiar	33		
3.2 Systematiske feilkjelder	34		

Kapittel 6

Ernæring i ulike grupper i befolkningen 59

Nina C. Øverby

6.1 Kosthold og ernæring i svangerskap og ammeperiode 60

Elisabet R. Hillesund og Nina C. Øverby

Fosterets utviklingsbetingelser	60
Kostholdsanbefalinger til gravide	61
Spesielle utfordringer med tanke på kosthold i svangerskapet	63
Kosthold og kostholdsutfordringer blant norske gravide	64
Tiltak for å fremme god ernæring og et sunt kosthold blant gravide	64
Kosthold og ernæring i ammeperioden	65
Spesielle utfordringer med tanke på kosthold blant ammende	66
Tiltak for å fremme et sunt kosthold i ammeperioden	66

6.2 Ernæring i sped- og småbarnsalder 68

Nina C. Øverby og Elisabet R. Hillesund

Barnets behov for energi og næringsstoffer i sped- og småbarnsalder	69
Nasjonale retningslinjer for barns kosthold	70
Matings- og måltidspraksis	71
Kostholdsutfordringer blant sped- og småbarn	72
Mål for spedbarnsernæring og barns kosthold	72
Tiltak for å fremme sunne matvaner blant spedbarn og barn	72

6.3 Ungdom og kosthold 74

Marianne Skreden

Ernæringsbehov hos ungdom	74
Hva kjennetegner ungdom?	74
Kostholdsutfordringer blant ungdom i Norge	75
Alders- og kjønnsforskjeller i kosthold	75
Spesifikke utfordringer	76
Utfordringer knyttet til vekt	76
Ernæringspolitikk og ungdom	77

6.4 Kostholdets betydning før man blir foreldre («preconception») 78

Lorentz Salvesen, Elisabet R. Hillesund, Frøydis N. Vik og Nina C. Øverby

Betydningen av ernæringsstatus før man blir foreldre	78
Hvordan fremme god ernæring hos ungdom og unge voksne?	79

6.5 Eldre og ernæring 81

Anne Moen, Astri Letnes Janson og Caroline Farsjø

Introduksjon	81
Spesielle behov og utfordringer i arbeidet med eldre og ernæring	81
Verktøy til å fremme godt kosthold: ett eksempel	82
Oppsummering	84

6.6 Sosial ulikhet i kosthold 85

Tonje Holte Stea

Indikatorer på sosial ulikhet	85
Sosial ulikhet i kosthold blant ulike grupper	85
Små- og spedbarn	85
Barn og unge	86
Voksne og eldre	86
Årsaker til sosioøkonomiske forskjeller i kosthold	87
Norsk helsepolitikk: fokus på sosial ulikhet i kosthold	87
Veien videre	88

6.7 Ernæringsutfordringer blant innvandrere 89

Navnit Kaur Grewal og Laura Terragni

Hvem er innvandrere?	89
Innvandrere i Norge	89
Hva er utfordringene i Norge for denne gruppen når det gjelder kosthold?	90
Kultursensitiv ernæringskommunikasjon og tiltak	92
Konklusjon	93

6.8 Ernæring og helse hos personer med utviklingshemming 94

Svein Olav Kolset og Marianne Nordstrøm

Personer med utviklingshemming	94
Kosthold og helse	95
Ernæringsarbeid i daglig virksomhet	96
lover, forskrifter og ledelse	97

Kapittel 7		
Kosthold som risikofaktor for sykdom	99	
<i>Dagrun Engeset</i>		
7.1 Kreft	100	
<i>Dagrun Engeset</i>		
Kreft i Noreg	101	
Forebygging	102	
Kosthold ved kreftsykdom	103	
Kosthold etter kreftsykdom	103	
Kostholdet i Noreg	103	
7.2 Hjerne- og karsykdom	104	
<i>Erik Kristoffer Arnesen</i>		
Risikofaktorer for hjerne- og karsykdom	104	
Kostholdsfasorer knyttet til hjerne- og karsykdom	105	
Kostråd i retningslinjer for forebygging av hjerne- og karsykdom	108	
Samfunnsnytte	108	
7.3 Diabetes	110	
<i>Anne-Marie Aas</i>		
Epidemiologi	111	
Kostholdsutfordringer i forebygging og behandling av diabetes type 2 i Norge	111	
Forebygging og behandling av overvekt er det viktigste tiltaket	113	
Kostfaktorer av betydning for diabetesutvikling	114	
Oppsummering	115	
7.4 Feilernæring	116	
<i>Christine Henriksen</i>		
Feilernæring	116	
Vitamin- og mineralmangel	116	
Folat	118	
Underernæring	120	
7.5 Overvekt og fedme	125	
<i>Frøydis N. Vik</i>		
Overvekt og fedme	125	
Forekomst av overvekt og fedme	126	
Årsaker til utvikling av overvekt og fedme ..	128	
Kosthold, overvekt og sykdomsbyrde	128	
Forebygging av overvekt og fedme	128	
7.6 Mental helse	130	
<i>Anita L. Hansen og Bjørn Grung</i>		
Mentale lidelser	130	
Mentale lidelser og kost	130	
Studier som har sett på årsak og virkning	131	
Viktige næringsstoffer, deres betydning og kilder	132	
Fremmedstoffer	132	
Oppsummering	133	
7.7 Allergi og intoleranse	134	
<i>Vibeke Østberg Landaas</i>		
De vanligste matallergiene har god prognose	134	
Forekomst og historisk utvikling	135	
Kosteliminering som trenddiett	135	
Helsemessige konsekvenser av eliminasjonsdietter	135	
Psykososiale følger av matallergi	136	
Økonomiske konsekvenser	136	
Kan atopisk sykdom forebygges?	136	
7.8 Tarmflora og helseeffekter	138	
<i>Vibeke H. Telle-Hansen</i>		
Pre-, pro- og antibiotika	139	
Kostholdet påvirker tarmfloraen	139	
Tarmflora og metabolsk regulering	140	
Utfordringer med å måle tarmflora	141	
7.9 Samspill mellom mat og gener	142	
<i>Mari C. W. Myhrstad</i>		
Næringsstoffer og regulering av genekspressjon	142	
Næringsstoffer og epigenetikk	143	
Vi er forskjellige	144	
Nye muligheter med molekylære analyser i stor skala	144	
Persontilpasset ernæring	145	
Kapittel 8		
Mattrygghet	147	
<i>Charlotta Rylander og Torkjel M. Sandanger</i>		
8.1 Helsekadelige stoffer i råvarer	147	
Persistente organiske miljøgifter	147	
Moderne plantevernmidler	149	
Tungmetaller/toksiske elementer	149	
Radioaktive stoffer	150	

8.2 Helseskadelige stoffer som tilføres under prosessering eller fra emballasje	151
Matemballasje/hermetikkbokser	151
Tillaging	151
8.3 Anbefalinger i henhold til inntak av potensielt skadelige stoffer	152
8.4 Balanserte kostholdsråd	152

Kapittel 9

Hva styrer den enkeltes matvalg?

Elisabeth Lind Melbye

9.1 Innledning	153
9.2 Hva er smak?	153
9.3 Utvikling av smakspreferanser	154
9.4 Tilgjengelighet	155
9.5 Matvalg er beslutninger relatert til mat ...	155
9.6 En modell for matvalg	157
Livsløp og erfaringer	157
Kilder for påvirkning	158
Personlig matsystem	159
9.7 Andre teorier og modeller for matvalg	159
9.8 Industri og markedsføring	160
9.9 Avsluttende betraktninger	160

Kapittel 10

Mat og måltiders sosiale betydning

Laura Terragni

10.1 Innledning	162
10.2 Hva er et måltid?	162
10.3 Hva er et «riktig» måltid?	162
10.4 Måltider og sosiale normer	163
10.5 Forsvinner måltidene?	163
10.6 Hva skjer hvis måltidene forsvinner? ...	164
10.7 Grunn til bekymring?	164
10.8 Kan måltidene friskmeldes?	165
10.9 Konklusjon	166

Kapittel 11

«Health literacy» og «nutrition literacy»

Kjell Sverre Pettersen

11.1 Innledning	167
11.2 Hva er «health literacy»?	167

11.3 Konsekvenser av å ha lav «health literacy»	169
11.4 Hvordan kartlegge personer «health literacy»?	170
11.5 Fra health literacy til nutrition literacy ...	171
11.6 «Health literacy» og «nutrition literacy's» innvirkning på helse- og ernæringskommunikasjon	173
11.7 Hvordan øke målgruppens «health literacy» og «nutrition literacy»?	174
11.8 Sluttkommentar	174

Kapittel 12

Ernæringsformidling

Lisa Garnweidner-Holme

12.1 Introduksjon	175
12.2 Ernæringsformidling på ulike nivåer i samfunnet	177
12.3 Ernæringsformidling på individnivå	177
12.4 Ernæringsformidling på gruppenivå	178
12.5 Innvandrere	178
12.6 Barn og ungdom	179
12.7 Ernæringsformidling på befolkningsnivå ..	179
12.8 Hva vet vi om og hvordan kostholds- informasjon mottas av målgruppen? ...	180

Kapittel 13

Arenaer for folkehelse og ernæring

*Sissel H. Helland, Nina C. Øverby
og Frøydis N. Vik*

13.1 Barnehagen som helsefremmende arena	183
Lovverk og retningslinjer	183
Hva vet vi om hva barn spiser i barnehagen?	185
Måltidene i barnehagen	185
Tiltak for å fremme sunne matvaner i barnehagen	185
13.2 Skolen som helsefremmende arena	186
Nasjonal faglig retningslinje for mat og måltider i skolen	187
Hva vet vi om hva elever spiser i skolen? ...	187
Tiltak for å fremme sunne matvaner i skolen	188
Mat og helse-faget	190
Skolefritidsordning (SFO)	190
Utfordringer med folkehelseiltak i skolen ...	191

13.3 Arbeidsplassen som helsefremmende arena	191
Retningslinjer og nasjonale handlingsplaner	191
Hva vet vi om hva som spises på arbeidsplasser?	193
Hvilke tiltak er gjennomført på arbeidsplasser?	193
Kompetanse hos nøkkelpersonell	193

Kapittel 14

Intervensjon og evaluering

Nanna Lien

14.1 Kostholdstiltak – en del av det kunnskapsbaserte folkehelsearbeidet	194
14.2 Planleggingsmodeller og teorier – hva er hva, og hvordan bruke disse?	195
14.3 Behovsanalyse – hva er problemet og hvilke ressurser finnes allerede?	197
14.4 Utvikling og implementering av intervensjoner	198
Implementering	199
14.5 Evaluering – av hva og for hvem?	200
Formativ evaluering	201
Prosessevaluering	201
Effektevaluering	202
14.6 Oppsummering	204

Kapittel 15

Alternative dietter

Erik Kristoffer Arnesen og Helle Margrete Meltzer

15.1 Innledning	206
15.2 Bruk av dietter	206
15.3 Hvorfor appellerer alternative dietter?	207
15.4 Noen ulike dietter	207
Lavkarbo-/høyfettdietter	207
Lavglykemiske dietter	208
Periodisk faste/energi restriksjon	209
Paleolittisk kosthold («steinalderdietter»)	209
Detox-kurer og pH-dietter	210
15.5 Dietter og vektreduksjon	210
15.6 Vegetarkosthold	211
15.7 Dietter og sykdom	212
15.8 Ernæringsmessige aspekter	212
15.9 Flere likhetstrekk	213
15.10 Betydning for samfunns ernæring?	213
15.11 Råd til forbrukere om dietter	214
15.12 Konklusjon	214

Kapittel 16

Global ernæring

Sigrun Henjum

16.1 Definisjon og utbredelse av underernæring	215
16.2 De globale bærekraftsmålene	216
16.3 UNICEFs rammeverk for underernæring	217
Umiddelbare årsaker	217
Underliggende årsaker	218
16.4 Hva er konsekvensene av underernæring?	219
16.5 Tiltak for å redusere feilernæring	220

Kapittel 17

Kosthold og bærekraft

Helle Margrete Meltzer og Elling Bere

17.1 Begrepet bærekraft og definisjon av bærekraftig kosthold	222
17.2 Matproduksjonens bidrag til klimagassutslipp og miljøforringelse	222
17.3 Hvordan beregner vi klima- og miljøfotavtrykket til mat?	223
17.4 Hvorfor kommer kjøtt så dårlig ut av klima- og miljøregnskapet?	223
17.5 Bakteppet	224
17.6 De 17 bærekraftsmålene	225
17.7 Bærekraftig kosthold i praksis	225
Bærekraftig kosthold, andre land	226
Bærekraftig kosthold «på norsk»	226
17.8 Oppsummering	229

Kapittel 18

Ernæring og etikk

Anne Lene Løvhaug

18.1 Hva er etikk, og hvorfor er det relevant for samfunns ernæring?	230
Etske retningslinjer i Norge?	230
18.2 Etske dimensjoner i ernæringsarbeidet	231
Kunnskapsbasert praksis – en etisk forutsetning	232
Autonomi og medbestemmelse	232
Interessekonflikter	233

Kapittel 19

Samfunnsernæringens betydning i samfunnet før og nå

Kari Almendingen og Marianne Molin

19.1 Samfunnsernæringens betydning i et historisk perspektiv	235
19.2 Historisk bakgrunn for utdanning innenfor samfunnsernæring	235
19.3 Ulike utdanningsretninger i ernæring og relevante reguleringer	237
19.4 Fra folkeopplysning til folkeforvirring – økt behov for kompetanse i kritisk tenkning og praktisk matlaging	238

Presentasjon av forfattere i alfabetisk rekkefølge

Referanser

Kapittel 1	242
Kapittel 2	242
Kapittel 3	243
Kapittel 4	243
Kapittel 5	244
Kapittel 6	245
Kapittel 6.1	245
Kapittel 6.2	246

Kapittel 6.3	247
Kapittel 6.4	248
Kapittel 6.5	248
Kapittel 6.6	249
Kapittel 6.7	251
Kapittel 6.8	253
Kapittel 7	254
Kapittel 7.1	254
Kapittel 7.2	254
Kapittel 7.3	255
Kapittel 7.4	257
Kapittel 7.5	257
Kapittel 7.6	258
Kapittel 7.7	258
Kapittel 7.8	259
Kapittel 7.9	260
Kapittel 8	261
Kapittel 9	262
Kapittel 10	263
Kapittel 11	264
Kapittel 12	266
Kapittel 13	267
Kapittel 14	268
Kapittel 15	269
Kapittel 16	271
Kapittel 17	272
Kapittel 18	273
Kapittel 19	274

Stikkord

275